

قاضی و قضاوت در اسلام

گردآوری و تألیف:

مهری آقاجانی

www.ketab.ir

- سرشناسه : آقاجانی، مهري -
 عنوان و نام پديدآور : قاضي و قضاوت در اسلام/ مهري آقاجاني
 مشخصات نشر : تهران: نشر د، ۱۳۹۵.
 مشخصات ظاهري : ۱۲۸ ص.
 شابک : 978-600-7925-54-6
 موضوع : قضاوت (فقه) - قضاوت - جنبه‌های مذهبي - اسلام
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۵ ق ۱۷/۱۹۵ BP
 رده‌بندی ديويي : ۲۷۹/۳۷۵
 شماره ثبتی ملي : ۴۲۱۲۵۱۳

انتشارات دا

دفتر نشر: میدان انقلاب، خ. عماد، جنوبی، کوچه دانشور، پلاک ۵، واحد ۸
 تلفن: ۶۶۴۲۱۵۳۴ - ۶۶۵۶۷۳۶۲

نام کتاب: قاضي و قضاوت در اسلام

مؤلف: مهري آقاجاني

شمارگان: ۵۰۰ نسخه / چاپ اول ۱۳۹۵

طرح جلد و صفحه آرايي: غلام زنگنه

قيمت: ۱۲۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۹۲۵-۵۴-۶

کليه‌ی حقوق مادی و معنوی این اثر برای ناشر و مؤلف محفوظ است و هرگونه کپی برداری از آن پیگرد قانونی دارد

پیشگفتار

حمد و سپاس بلیغ پروردگاری را سزااست که کافه موجودات را از نیستی به هستی و از ظلمت به نور کشانید و پرده‌های جهل را از ایشان به وسیله انوار تابناک علم که شریعت حضرات انبیاء باشد، کنارزد و از میان موجودات شریف‌ترینشان را که بشر باشد، برگزید و "ادکرنا بنی آدم" را بر تارکش نهاد و او را بر سریر "انی جاعل فی الارض خلیفه"^۱، امیر و حاکم نمود.

و درود بی حد و حصر بر نگاه شایسته آسمان حضرت نبوی صلی الله علیه و آله وسلم و تنها ولی و وصی بلا فصلش حضرت امیری سلام الله علیه و اهل بیت و ذریه طاهرینش که جملگی وسائط رحمت و عدل و مبدء الم می باشند، بالاختص وجود اقدس مولانا و سیدنا و صاحبنا و امامنا حضرت حجت مهدی آل محمد علیه الصلوه و السلام روحی و ارواح العالمین له الفداء.

الهی انت اوسع فضلاً واعظم حلماً من ان تقایمینی بعدی اوان تستزلنی بخطیئتی
الهی انا الجاهل الذی علمته و انا الضال الذی هدیته و المفقیر الذی اغنیته و الضعیف
الذی قویته و الذلیل الذی اعززته و السائل الذی اعطیته ...

۱. سوره بنی اسرائیل، آیه ۷۰.

۲. سوره بقره، آیه ۳۰.

۳. دعای حضرت ابو حمزه ثمالی، مفاتیح الجنان.

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۳
مقدمه.....	۹
فصل اول: کلیات.....	۱۵
مبحث اول- نیم نگاهی به شیوه های قضاوت در جهان پیش از اسلام.....	۱۵
گفتار اول- قضاوت در امپراطوری روم.....	۱۶
گفتار دوم- قضاوت در ایران باستان.....	۱۷
گفتار سوم- قضاوت در عربستان (دوران جاهلیت).....	۱۸
مبحث دوم: نگاهی به شیوه های قضاوت در جهان اسلام.....	۲۲
گفتار اول: قضاوت در دوران جاهلیت (پیش از اسلام).....	۲۲
گفتار دوم- قضاوت در دوران خلافت خلفای راشدین.....	۲۳
گفتار سوم- قضاوت در دوران خلافت امویان و بعد آنها.....	۲۶
فصل دوم: قضاء و قاضی.....	۲۷
مبحث اول- معنای قضاء و قاضی:.....	۲۷
مبحث دوم- اهمیت مقام قضاء در اسلام:.....	۳۱
گفتار اول- اهمیت مقام قضاء از دیدگاه قرآن.....	۳۱
گفتار دوم- اهمیت مقام قضاء از دیدگاه سنت.....	۳۳
مبحث سوم- حکم تصدی مقام قضاء:.....	۳۶
مبحث چهارم: اقسام قاضی.....	۴۰
گفتار اول- قاضی منصوب.....	۴۰
گفتار دوم- قاضی تحکیم.....	۴۱
فصل سوم: ویژگی های قاضی در فقه اسلام.....	۵۱
مبحث اول- بلوغ.....	۵۱

۵۱	گفتار اول - معنای بلوغ
۵۲	گفتار دوم - ادله اعتبار بلوغ
۵۶	گفتار سوم - نشانه‌های بلوغ
۵۷	گفتار چهارم - رشد
۵۹	مبحث دوم - عقل
۵۹	گفتار اول - معنای عقل
۶۱	گفتار دوم - ادله اعتبار عقل
۶۲	گفتار سوم - اعتبار عقل در کلام فقهاء
۶۴	مبحث سوم - ایمان
۶۴	گفتار اول - معنای ایمان
۶۵	گفتار دوم - ادله اعتبار ایمان
۶۸	گفتار سوم - اعتبار ایمان در کلام فقهاء
۶۹	مبحث چهارم - عدالت
۶۹	گفتار اول - معنای عدالت
۷۰	گفتار دوم - ادله اعتبار عدالت
۷۲	گفتار سوم - امور معتبره در عدالت
۷۵	گفتار چهارم - طرق معرفت عدالت
۷۸	مبحث پنجم - طهارت مولد
۷۸	گفتار اول - معنای طهارت مولد
۷۸	گفتار دوم - دلیل اعتبار طهارت مولد
۷۹	گفتار سوم - اعتبار طهارت مولد در کلام فقهاء
۸۱	مبحث ششم - علم (اجتهاد)
۸۲	گفتار اول - معنای اجتهاد
۸۴	گفتار دوم - ادله اعتبار اجتهاد
۸۸	گفتار سوم - اقسام اجتهاد
۹۷	گفتار چهارم - مقدمات اجتهاد
۹۸	گفتار پنجم - شرایط مجتهد

۱۰۱	کفتار ششم - طرق معرفت اجتہاد
۱۰۲	مبحث هفتم - ذکوره
۱۰۲	کفتار اول - معنای ذکوره
۱۰۳	کفتار دوم - ادله اعتبار ذکوره
۱۰۹	کفتار سوم - اعتبار ذکوره در کلام فقهاء
۱۱۱	مبحث هشتم - کتابت
۱۱۱	کفتار اول - معنای کتابت
۱۱۱	کفتار دوم - ادله اعتبار کتابت
۱۱۲	کفتار سوم - اعتبار کتابت در کلام فقهاء
۱۱۴	مبحث نهم - حریره
۱۱۴	کفتار اول - معنای حریره
۱۱۴	کفتار دوم - دلیل اعتبار حریره
۱۱۵	کفتار سوم - اعتبار حریره در کلام فقهاء
۱۱۷	مبحث دهم - بصر
۱۱۷	کفتار اول: معنای بصر
۱۱۷	کفتار دوم - دلیل اعتبار بصر
۱۱۸	کفتار سوم - اعتبار بصر در کلام فقهاء
۱۲۱	نتیجه :
۱۲۴	فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

جهان از آغاز آوردگاهی بوده است، میان داد و بیداد و ستم ستیزی و ستم بارگی و هیچ آرمانی والاتر از دادگری نبوده است.

شناخت هرکسی برپایه این رموز و راز نهفته است؛ گرایش به دادگری و روی آوری به ستم پیشگی و بدین گونه، فرهنگ اجتماعی یک جامعه را می‌توان با همین معیار سنجید. علماء و دانش‌مندان، با تعبیر گوناگون، عدالت را سرآمد برتری‌ها و ارزش‌های اخلاقی دانسته‌اند. از سوی دیگر، علماء حقوق و جامعه‌شناسی در این سخن هم‌داستانند که هیچ فرایندی سترگ‌تر و سربلندتر از دادگری و عدالت نبوده است.

اسلام نسبت به دادگری و دانستن سفارش و پافشاری فراوانی کرده است و ارزشی والا برای دادرسی در نظر دارد، و این احتیاط را نمودار ساخته است که هیچ هنری زیاتر و شکوهمندتر از دادگری نیست.

پیام پیامبر اکرم (ص) و خلیفه بلافضل ایشان، ایضا قسط و عدل است، و اینکه پرداخت چنین هنری سترگ را به دست بی‌هنران نماند است بسیاریم و کار را از کسانی کاردان، نستائیم و به کسانی نابکار وانگذاریم.

مسئله «قضاء و شرایط و صفات قاضی» از مسائل بسیار مهمی است که باید پیرامون آن به تفصیل بحث و بررسی شود، لکن در کتب و آثار گرانقدر فقهاء، به خصوص کتب متقدمین از فقهاء مانند: هدایه، مقنع و... یا اصلاً در این زمینه بحثی انجام نگرفته است و یا اینکه بسیار کوتاه و مکرر بحث کرده‌اند. و نیز در کتب عده‌ای از متأخرین، این مباحث بسیار مختصر و مجمل مطرح گردیده است و لذا بسیار نادر است که فقیهی در این زمینه (شرایط و صفات قاضی) استنباط جدیدی بیان کرده باشد. اما بعضی دیگر از فقهاء بویژه صاحب جواهر، کتاب قضاء را به تفصیل

مورد بررسی قرارداد است و در مبحث شرایط و صفات قاضی، براساس معیارهای کتاب، سنت و ضوابط شرع مطهر، آنها را مورد بررسی قرارداد و نظرات جدیدی اظهار داشته است.

درست است که رشد، تکامل و توسعه فقه ما، تماماً به جهت زحمات قدماء و متأخرین از فقهاء بوده است و زحمات آن بزرگان، تحولات شگرفی در فقه بوجود آورد لکن این بدین معنا نیست که هرفتوایی که آنها دادند فقیهان دیگر نیز همان فتوا را بدهند، زیرا کلام معصومین (ع) برای همه مکان ها و زمان ها است و استنباط و استخراج احکام از ادله شرعیه، همراه با مقتضیات زمان و مکان بوده است. لذا زمان و مکان حتی طرز جهان بینی فقهاء، در فتوایشان تأثیر بسزایی دارد. در نتیجه فقهاء عصر حاضر و سایرین را از این اصل مستثنی نبوده و نخواهند بود و لذا تحول و تغییری در بعضی از احکام فقه، بنظر لازم می رسد بویژه مسائل مربوط به شرایط و صفات قاضی.

مباحثی که در این کتاب مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است و تحت عنوان «قاضی و قضاوت در اسلام» نامگذاری گردیده است، در حقیقت کنکاشی است از شرایط و صفاتی که برای قاضی لازم و ضروری می باشد، بیان مسئله خطیر و حساس قضاوت که پس از انقلاب اسلامی و برپایی جمهوری اسلامی ایران، بدان توجهی راستین و عنایتی همه جانبه، شده است و همین امر یکی از اساسی ترین انگیزه های مابود که نسبت به این موضوع بنیادین و سرنوشت ساز که در جامعه ما با چهره ای جدید و انقلابی رخ نموده است به جهت آگاهی و تنبه هر چه بیشتر دارندگان که اخیراً بر مسند قضاء تکیه زده اند، تحلیلی داشته باشیم. به همین جهت پژوهش های بسیری در آیات و روایات، پیرامون شرایط و صفات قاضی و استخراج آنها آغاز کردیم و کتاب شرایع الاسلام مرحوم محقق حلی را مبنای قرارداد و تمام شرایط و صفات قاضی را یکی پس از دیگری مورد بررسی قراردادیم تا با ارائه نظرات فقهاء عظام درباره شرایط و صفات قاضی، موارد اتفاق و اختلاف آنها در هر کدام از شرایط و صفات قاضی، برای خوانندگان محترم واضح و آشکار گردد.

این کتاب مشتمل بر سه فصل است، که هر کدام از آنها را به اختصار متذکر می شویم:

- فصل اول: کلیات؛ در این فصل طی دو مبحث به برخی از مطالب مقدماتی پرداخته ایم.

مبحث اول- هدف از گشودن این مبحث و آوردن مطالبی کوتاه پیرامون شیوه های دادرسی در جهان پیش از اسلام و کمی پیش از شکوفایی دین نوین آشنایی بیشتر با روند دادرسی است که به نحوی با موضوع رساله در ارتباط می باشند، تا از یک سو، نشان گذاری و نشان پذیری روشهای دادرسی گذشته را نشان دهیم و از دیگر سوی، سنجشی میان آیین دادرسی جهان باستان و اسلام انجام گیرد.

مبحث دوم- در این مبحث از دادرسی در روزگار پیامبر (ص) و خلفای راشدین و بعد از آن، سخن می گیریم. در این مبحث کوشیده ایم تا ویژگی های دادرسی پیامبر (ص) و شیوه های نوین او را در رسیدگی به اختلافات و دعاوی بیاوریم و بگوییم که پیامبر پایه گذار روشی تازه و جدا از دادرسی روزگار جاهلی بوده است. و نیز شیوه دادرسی در روزگار خلفای راشدین و بعد از آنها را به اجمال مورد بررسی قرار داده ایم.

- فصل دوم: این فصل را به بررسی مقام و شأن و اهمیت آن در قرآن کریم و سنت، حکم تصدی مقام قضاء و اقسام قاضی اختصاص داده و طی چهار مبحث، به برخی از مطالب مقدماتی پرداخته شده است.

مبحث اول- هدف از گشودن این مبحث آشنایی با کلمات و اصطلاحاتی است که بطور مستقیم با موضوع کتاب در ارتباط می باشند.

مبحث دوم- در این مبحث طی دو گفتار به بررسی اهمیت مقام قضاء، از منظر قرآن کریم، و سنت پرداخته شده است، تا بصیرت بیشتری نسبت به موضوع بحث و مسائل پیرامون آن بدست آید.

مبحث سوم- در این مبحث به بررسی حکم تصدی مقام قضاء و ارانه نظرات فقهاء عظام در این باره، پرداخته شده است.

مبحث چهارم- در این مبحث طی دو گفتار به بررسی قاضی منصوب و تحکیم و ارانه

نظرات فقهاء عظام در این زمینه پرداخته ایم تا بصیرت بیشتری نسبت به موارد اتفاق و اختلاف آنها، در این باره بدست آید.

- فصل سوم: این فصل را به بررسی و ویژگی های قاضی در فقه اسلام، اختصاص داده و طی ده بحث به بررسی و ویژگی ها و شرایط قاضی پرداخته شده است. در این فصل حتی المقدور سعی بر این بوده است که هرکدام از شرایط را تحلیلی بحث کرده و برای هرکدام، بعد از بیان معنای لغوی و اصطلاحی، ادله ای ذکر کرده و سپس به بررسی آنها از حیث سند پرداخته شده است و مفاد آنها (ادله) را به اجمال بررسی کرده و در بررسی آنها گاه به مناسبت دیدگاه برخی از فقهاء را درباره آن متذکر شده است.

مبحث اول - در این بحث به بررسی شرط بلوغ در قاضی، معنا و ادله اعتبار آن و نیز نظرات فقهاء - عام - در این باره پرداخته شده است.

مبحث دوم - در این بحث طی چهارگفتار به بررسی معنای لغوی عقل و اصطلاحاتی که در میان علما و فقهاء رایج است، بررسی ادله اعتبار آن و اراده نظرات فقهاء و اتفاق آنها در اعتبار این شرط در قاضی، پرداخته شده است.

مبحث سوم - در این بحث طی سه گفتار به بررسی معنا و اصطلاح ایمان در میان فقهاء و بررسی ادله اعتبار آن و بیان نظرات فقهاء در این باره، پرداخته شده است.

مبحث چهارم - در این بحث بعد از بررسی معنای لغوی و اصطلاحی عدالت، به بررسی ادله اعتبار این شرط در قاضی، امور معتبره در عدالت و طرق معرفت عدالت در قاضی پرداخته شده است.

مبحث پنجم - این بحث با بیان معنای لغوی و اصطلاحی طهارت مولد آغاز شده است و بعد از آن به بررسی دلیل اعتبار این شرط در قاضی و اراده نظرات فقهاء پرداخته شده است تا بصیرت بیشتری نسبت به موضوع بحث و اختلاف فقهاء در این باره بدست آید.

مبحث ششم - در این بحث طی شش گفتار به بررسی شرط علم که مراد فقهاء همان اجتهاد است پرداخته شده است و با بررسی معنای لغوی و اصطلاحی آن و ادله

اعتبار این شرط در قاضی، و اینکه اجتهاد چگونه امری است و توضیح مراتب و درجات آن، سعی شده است بصیرت بیشتری نسبت به موضوع این مبحث بدست آید و نیز در گفتار پنجم ویژگی های مجتهد و طرق معرفت اجتهاد او را به اجمال مورد بررسی قرار می دهیم.

مبحث هفتم - این مبحث با بیان معنای لغوی و اصطلاحی ذکوره آغاز شده است و بعد از آن به بررسی ادله اعتبار این شرط در قاضی، و ارائه کلام متقدمین و متأخرین از فقهاء پرداخته شده است، تا کاملاً جایگاه این شرط در میان شرایط و ویژگی های قاضی معلوم گردد.

مبحث هشتم و نهم - در این مباحث نیز به بررسی شرایط قاضی پرداخته شده است که عبارت است از: کتابت، حریه و بصر.

این مباحث با بیان معنای لغوی و اصطلاحی آنها آغاز شده است و بعد از آن به بررسی ادله اعتبار این سه شرط در قاضی، بیان موارد اتفاق و اختلاف فقهاء در این باره پرداخته شده است، و شرایطی به مانند: گم یا بودن، شنوایی، ضابط بودن و ... را بمانند سایر فقهاء در ضمن این سه مبحث، به بررسی پرداخته شده است.

تردیدی وجود ندارد که این کتاب دارای نسیانی های نیز می باشد. امیدوارم دوستان و عزیزان با نقد و اصلاحات پیشنهادی خود بر غنای علمی این اثر بیفزایند.

«والحمد لله رب العالمین»